



પુસ્તક : ૪૧ મું :

આત્મ સં. ૪૮

વિક્રમ સં. ૨૦૦૦ : માહ :

અંક : ૭ મો :

વીર સં. ૨૪૭૦

ઈ. સં. ૧૯૪૪ : ફેબ્રુઆરી :

શ્રી વિમળનાથજિન સ્તવન

(અખતેરે સિવા ક્ષાન મેરા—એ રાગ)

ભવસિંધુ—નાવરૂપ પ્રભુ પાપ હઠાવો,
જિનદેવ વિમળનાથ વિમળ માર્ગે બતાવો. ટેક૦

તુજ નામ વિમળ સ્વામી, વિમળ ભાવથી ગાઉં,
મુજ વિમળ ઉર-ધામે મૂર્તિ વિમળ વસાવું;
ઉદ્ધાર કરો દોષ હરો જ્ઞાની બનાવો.
જિનદેવ૦ (૧)

હે જ્ઞાન બુદ્ધિસાગર ! વિનતી ઉરે ધરો,
કરુણાનિધિ નિરંજન ! શુચિ ભાવના ભરો;
હમેન્દ્ર અજિત ધામ ચહે ચરણે વસાવો.
જિનદેવ૦ (૨)

રચયિતા—મુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ

સદ્ગત શેઠ હરજીવનદાસને આત્માનંદ સભાની

નિવાપાંજલિ

દોહરો

સ્વર્ગે શેઠ સિધાવિયા, શ્રી હરજીવનદાસ;
આત્માનંદ સભા થઈ, અતિશય ઉર ઉદાસ. ૧

શાર્દૂલવિકીડિત

આ પ્રખ્યાત સભા તણા સરળ ને શાણા જ સેક્રેટરી,
જેણે અંતરભાવથી વિધવિધે સાચી જ સેવા કરી;
શુદ્ધિ-બુદ્ધિ-સમૃદ્ધિ, સર્વ ખરચી કીધી સભા ઉજવળી,
આત્માનંદ સભા વિનીત વદને અર્પે નિવાપાંજલિ. ૧

પૂરાં ટ્રોત્રિશ વર્ષ હુર્ષ ધરીને ઉત્કર્ષ કીધી સભા,
વ્યાપારે, સ્વજનને, પરાર્થહિતમાં પ્રૌઢી જ વ્યાપી પ્રભા;
સદ્ધર્મે, સત્કર્મમાં મતિ અતિ જેની સદા નિર્મળી,
આત્માનંદ સભા વિનીત વદને અર્પે નિવાપાંજલિ. ૨

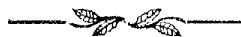
સાર્થક જન્મતાણું કર્યું, ધન રળી ધર્માર્થમાં વાપર્યું,
સ્વજ્ઞાતિ-સ્વજનોતાણું હિત થવા પોતે જ ધ્યાને ધર્યું;
શહેરી સર્વ સમાજમાં સુચશની પ્રાપ્તિ કરી છે ભલી,
આત્માનંદ સભા વિનીત હૃદયે અર્પે નિવાપાંજલિ. ૩

લીલી વાડી મૂઝી, ગયા સ્વરગમાં, સુભાગ્યશાળી થયા,
કીધાં ધાર્મિક કામ તે અચળતા પામી જ અત્રે રહ્યાં;
ભારે ખોટ પડી સભા-સ્વજનને, સંભારણું સૌ મળી,
આત્માનંદ સભા વિનીત હૃદયે અર્પે નિવાપાંજલિ. ૪

દોહરો

જીવન જશવંતુ કર્યું, શ્રી હરજીવનદાસ;
સ્વીકારજો યશઅંજળી, સ્વર્ગે સુખમય વાસ.

લી. સભાનો કવિ, રેવાશંકર વાલજી બધેકા.



સં:યો:ગ :: વિ:યો:ગ :: સુ:ખ:દ :: ન:થી :—

લેખક: આ. શ્રી વિજયકસ્તુરસૂરિજી મહારાજ

સંસારના સંબંધ માત્ર સ્વપ્ન જાણ છે. જ્યોત દશા જ્ઞાન દશામાં જોઈએ તો કંઈ જ નથી. સંસારના સઘળા જીવો સાથે અનેક ભવોમાં અનેક વખત અનેક પ્રકારના સંબંધોથી જોડાયા છીએ. જ્યાં સુધી સંસારમાં છીએ ત્યાં સુધી કૃત્રિમ અનેક પ્રકારના સંબંધોથી જોડાઈશું. માટે તત્વજ્ઞ પુરુષોને હર્ષ કે શોક હોતો જ નથી.

આપણે જીવન, મરણ, યશ, અપયશ, સુખ દુઃખ આદિની સઘળી વ્યવસ્થા અદૃષ્ટને સોંપી દીધી છે, અને અદૃષ્ટ નિરંતર જીવાત્માનું વિરોધી હોય જ છે. એટલે તે ભાગ્યે જ જીવાત્માને અનુકૂળ થઈને ચાલે. દરેક જાળમાં કંઈક અનુકૂળતા જેવું દેખાડે પણ તે વાસ્તવિક અનુકૂળતા હોતી નથી. જીવ ભલે માની લે કે મને અદૃષ્ટ અનુકૂળ છે, અર્થાત્ હું પૈસે ટકે, કુટુંબ પરિવારથી સુખી છું, પરંતુ આ બધું માનવું જ્યોત દશાનું નથી. અદૃષ્ટે જ મોહ, મમતા, મદ, અજ્ઞાનતા આદિનું કેન્દ્ર પાઈને મનાવેલું છે. જેથી કરી પરિણામે એ જ વસ્તુઓથી જીવાત્મા પોતાની સાચી વસ્તુઓ ખોઈ નાખીને દુઃખી થાય છે. જે વસ્તુઓથી જીવ આનંદ સુખ માને છે તે જ વસ્તુઓથી જીવ દુઃખ માને છે. ફરક એટલો જ હોય છે કે સંયોગે સુખ અને વિયોગે દુઃખ, સંયોગમાં અદૃષ્ટની અનુકૂળતા અને વિયોગમાં પ્રતિકૂળતા. વિચારક જ્ઞાની પુરુષોને માટે તો સંયોગ માત્ર ખોટા છે, કારણ કે જે પરિણામે દુઃખ

રૂપ નીવડે તે સુખરૂપ કહી શકાય જ નહિ. અને તેથી કરીને જ જ્ઞાની પુરુષો કોઈ પણ પ્રકારના સંયોગને સારા કે નબળા સમજતા નથી, પણ સમભાવે રહીને સર્વ સંયોગોના અભાવને ઇચ્છવા વાળા હોય છે. તેઓ જાણે છે કે જ્યાં સંયોગ વિયોગ છે ત્યાં જ સંસારનાં બીજ વેરાયલાં છે. અનુકૂળ સંયોગ અને પ્રતિકૂળ વિયોગ અથવા પ્રતિકૂળ સંયોગ અને અનુકૂળ વિયોગ આદિની જે ભાવનાઓ છે તે એક પ્રકારની કર્મજન્ય વિકૃતિ છે. સંત પુરુષો આવી વિકૃતિઓના વિનાશ માટે જ ઉદ્યમવાળા હોય છે. જ્યાં સુધી આ વિકૃતિઓ નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી જીવની પ્રકૃતિમાં અસ્વસ્થતા જ રહેવાની અને જ્યાં સુધી અસ્વસ્થતા છે ત્યાં સુધી જીવને સુખ અને આનંદ ક્યાંથી ?

પોતાના માનેલા અનુકૂળ સંયોગોમાં અનેક વખત અવતરવા છતાં જીવ આનંદને તો ભિખારી રહ્યો, આનંદ અને સુખની કંગાલતા તો મટી જ નહિ. આમને આમ અજ્ઞાનતાથી અનેક ભવોમાં રણડ્યો અને અનેક વખત જન્મ મરણ કર્યાં તોયે કૃત્રિમ સંયોગનો વિયોગ થવાથી દુઃખી થાય છે. કેટલી અજ્ઞાનતા ! અજ્ઞાનીઓને દેખાડવા માટે સંસારમાં મનાતી ઇષ્ટ વસ્તુના વિયોગ વખતે દુઃખ મનાવતો હોય તો વાત જુદી જ છે, તો પણ સંસારમાં તત્વજ્ઞ-વિચારક પુરુષો તરીકે પ્રસિદ્ધ પામેલાને માટે તો ઉપરથી ખોટો ડોળ કરીને દેખાડવું તે અજ્ઞાની જનતામાં પણ ઉપહાસનું પાત્ર બનાવે

છે માટે જ્ઞાની પુરુષોએ તો કૃત્રિમ વસ્તુના સંયોગ-વિયોગ સમયે સમભાવ રહીને અજ્ઞાની સંસારને જ્ઞાનસ્વરૂપી બનાવવો જોઈએ.

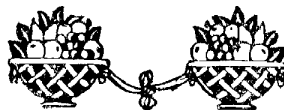
સંઘરી રાખેલું ઔષધ વ્યાધિના સમયે કામ ન આવે તો તે સંગ્રહ શા કામનો ? કામ પ્રસંગે સળગતો દીપક બુઝાઈ જાય તો શા કામનો ? વસ્તુતત્વના બહુકારને તો જનતાને વસ્તુતત્વ સમજાવવા સાવધાન રહેવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. આયુષ્ય કર્મનો ઉદય તે જીવન અને આયુષ્ય કર્મનો ક્ષય તે મરણ. સર્વથા અપુનર્નિધપણે આયુષ્યનો ક્ષય તે મુક્તિ. આ તત્ત્વના રહસ્યના બહુકાર સુખ તથા આનંદના અભિલાષી પ્રાણીઓ તો સર્વથા આયુષ્યને ક્ષય કરવાના પ્રયત્નવાળા હોય છે.

જીવનમાં જ દુઃખ રહેલું છે. કારણ જન્મ સિવાય જીવન હોતું નથી અને જીવન સિવાય મરણ હોતું નથી. માટે જ્યાં જન્મ મરણ છે, ત્યાં દુઃખ રહેલું છે. જીવના સ્વ-સ્વરૂપ જીવન કે જે જન્મ મરણના સર્વથા નાશથી પ્રગટે છે, અને કૃત્રિમ જીવન મરણ સ્વરૂપ જીવનથી સર્વથા ભિન્ન સ્વરૂપવાળું છે. અથવા તો જન્મ મરણના નાશરૂપ કારણનું કાર્ય છે તે જ જીવનમાં અનંત સુખ અને અનંતો આનંદ રહેલો છે. બાકી તો સંસારી આત્માઓને ભ્રમણ કરવાને માટે મળેલા કર્મજન્ય જીવનમાં સુખ તથા આનંદનો લેશ પણ હોતો નથી. માટે મહાપુરુષો આવા જીવનની પરવા રાખતા નથી. અને સાચા જીવનની પ્રાપ્તિ માટે સમગ્ર કર્મ, જીવનને અર્પણ કરી દે છે.

જીવને જીવનો સંયોગ થતો નથી. પણ

જડનો સંયોગ થાય છે. સંસારના સંયોગ માત્ર જડ સ્વરૂપ છે. અને એટલા જ માટે તે કૃત્રિમ હોવાથી તે સંયોગોનું કાર્ય પણ કૃત્રિમ જ છે. કર્મથી આવરિત જ્ઞાનવાળો આત્મા કે જે અજ્ઞાની કહેવાય છે, તે કર્મના કાર્યમાં મુંઝાઈ જાય છે. અને અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતાની ભ્રમિત ભાવનાથી પોતાને સુખી તથા દુઃખી માને છે. પોતાને નિર્માલ્ય, નિર્જળ, દીન કંગાલ માની પોતાના અસ્તિત્વ માટે જ તથા પોતાના આનંદ અને સુખ માટે નિરંતર જડનોજ આભારી બન્યો રહે છે.

સંયોગો નિત્ય નથી, સંયોગો વિયોગ સ્વરૂપ હોય છે. માટે જ જ્ઞાનીઓ સંયોગોને ઈચ્છતા નથી. તેમજ વિયોગોને પણ ઈચ્છતા નથી. પણ સ્વરૂપ મરણતાની સ્પૃહાવાળા હોય છે. અને તેથી કરીને સમતા શાંતિ અને આનંદના ભોગી હોય છે. સંયોગોને આત્મા નથી જોડતો, કારણ કે તે સ્વરૂપે હમેશાં સંબંધ વિનાનો હોય છે. આત્માઓના સંબંધો થતા નથી, પણ જડના સંબંધ થાય છે. જડાસક્ત જડાધીન આત્મા માની લે છે કે મારો અમુક આત્માની સાથે સંબંધ થયો છે, પણ તે એક પ્રકારની મિથ્યા બ્રાન્તિ જ છે. અને તે મિથ્યા બ્રાન્તિને લઈને અત્યંત દુઃખ મનાવે છે. વાસ્તવિકમાં દુઃખ, સંયોગ સંબંધ, ઇષ્ટ અનિષ્ટ આદિ કોઈ પણ ભાવો સંસારમાં સ્વરૂપે સત્ય કે નિત્ય નથી. માટે વિચારક ડાહ્યા તત્ત્વજ્ઞ આત્માઓએ વસ્તુસ્થિતિને લક્ષમાં રાખીને આત્મ સ્વરૂપ, સમતા, શાંતિ તથા આનંદાદિથી પરાઉમુખ ન થતાં સ્વરૂપના વિકાસના માર્ગે વળવું જોઈએ.



આત્મ દ્રવ્યથી ભિન્ન પરચિંતન ત્યાગ

લેખક : મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ (સંવિત્પાક્ષિક)

દ્વિતીયે વસ્તુનિ સતિ ચિંતા ભવેત્, તતઃ
ચિંતાયાઃ સકાશાત્ કર્મ, તેન કર્મણા કૃત્વા
જન્મ સંસાર વર્તેતે ।

પરચિંતન કરવું તે જ કર્મબંધનું કારણ છે, તે કર્મવડે જન્મ-સંસાર વર્તે છે. એ પરચિંતનનો ત્યાગ કરી પવિત્ર આત્મદ્રવ્યનું ચિંતન કરવું તે કેવળ મોક્ષનું જ કારણ છે.

સજીવ અને નિર્જીવ બન્ને પદાર્થોથી આ વિશ્વ ભરેલું છે. સજીવ પદાર્થમાં અનંત જીવ દ્રવ્યો છે. અજીવ પદાર્થમાં જીવ દ્રવ્ય કરતાં અનંતગુણા જડ દ્રવ્યો છે. અનંત જીવ દ્રવ્ય-માંથી પોતાના આત્માને જુદો કરીને તેનો વિચાર કરવો, તેનું ચિંતન કરવું અને તેમાં જ સ્થિર થઈ રહેવું તે જ મોક્ષનું કારણ છે, તે સિવાય બાકી રહ્યા તે સર્વે સજીવ અને નિર્જીવ દ્રવ્યો છે. તે પર દ્રવ્ય છે તેનું ચિંતન કરવું, તેમાં શુભાશુભ ઉપયોગ દેવો, તેમાં તદ્દાકારે પરિણમવું તે પરદ્રવ્યનું ચિંતન કહેવાય છે જે કર્મબંધનું કારણ છે.

ચિંતન બે પ્રકારે થાય છે. એક તો તેના સ્વરૂપનો વિચાર કરી પરિણામે દુઃખરૂપ બાળી તેનાથી પાછા હઠવારૂપે હોય છે. બીજું ચિંતન રાગદ્વેષની લાગણીથી થાય છે. અહીં જે વાત કહેવામાં આવે છે, તે રાગદ્વેષની લાગણીઓ પેદા કરનાર ચિંતનના ત્યાગ માટે છે.

જડ વસ્તુનું ચિંતન તેના આકર્ષક ને મોહક ગુણને લઈને થાય છે અને બીજું તેના

સ્વભાવથી આત્માનો સ્વભાવ જુદો છે, તેની સરખામણી અથવા નિશ્ચય કરવા માટે થાય છે. પ્રથમનું ચિંતન ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. બીજું ચિંતન વસ્તુતત્ત્વના નિર્ણય માટે કરીને તેનો નિશ્ચય થયા પછી જ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. આત્મવસ્તુના ચિંતનમાં પણ અનંત આત્મદ્રવ્યો છે, તેમાંથી જ્ઞાતાદષ્ટાપણું, સુબદ્ધુઃખના અનુભવ કરવાપણું પોતાનું પોતાને ઉપયોગી છે, અને પોતા માટે પોતામાં જ અનુભવો થાય છે. માટે બીજા અરિહંતાદિ પવિત્ર આત્મા સાથે પોતાના આત્માની સરખામણી કે નિશ્ચય કરી લીધા પછી પોતામાં જ સ્થિરતા કરવાની છે. અને તે સિવાયના બીજા જીવોના ચિંતનનો તો અવશ્ય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

આગળ વધવામાં આલંબન માટે શ્રી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિરાજ આ પાંચ પરમેષ્ઠિની મદદ લેવામાં આવે છે, પણ માળ ઉપર ચડવામાં જેમ દાદરાની સહાય લેવામાં આવે છે, તેમ આત્મદ્રવ્યથી જુદા તે અરિહંતાદિની મદદથી આગળ વધવું અને માળ ઉપર ચડી ગયા પછી જેમ દાદરાનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તેમ શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થયા પછી આ મદદગારોના ચિંતનનો પણ ત્યાગ કરવાનો હોય છે.

જે જે આત્માઓ જેટલા જેટલા આગળ વધ્યા હશે-તેમનો આત્મા જેટલો નિર્મળ થયો હશે, તેના પ્રમાણમાં તે પરવસ્તુના ચિંતનનો ત્યાગ કરી શકશે. આગળ વધવામાં પ્રથમ

વૈરાગ્યની ભૂમિકા છે. દોષ દર્શન વૈરાગ્ય-વાળાને દુનિયાની ઘણીખરી વસ્તુમાં દુઃખ જ દેખાય છે. તે દરેક વસ્તુની કાળી બાજુ જોઈને તેમાં દોષ જણાતાં તેનો ત્યાગ કરશે. આવા ત્યાગની પ્રથમ ઘણી જરૂર છે. આવો ત્યાગ તેના માર્ગમાં મુખ્યતાએ વિઘ્નરૂપ જણાતી રાજ, વૈભવ, સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, મિત્રો, કુટુંબો, સંબંધીઓ, ઘર, જમીન આદિ તમામ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરાવશે. આ ત્યાગથી મોહ ઉત્પન્ન કરાવનારાં, દુનિયાના બંધનમાં બાંધી રાખનારાં કર્મબંધનના ઘણાં કારણો ઓછા થશે, છતાં શરૂઆતનો આ ત્યાગ હોવાથી એકનો ત્યાગ કરાવી બીજી વસ્તુઓનો તે સંગ્રહ કરાવશે. તે ત્યાગી થશે ત્યાં માતાપિતાને ઠેકાણે તેને ગુરુની જરૂર પડશે, ભાઈઓને ઠેકાણે ગુરુભાઈઓ સ્થાન લેશે, પુત્રપુત્રીઓને ઠેકાણે શિષ્યશિષ્યાઓ આવશે, ઘરને ઠેકાણે ઉપાશ્રય-મઠ-ધર્મશાળાદિ સ્થાન ગ્રહણ કરવાં પડશે, ધનને ઠેકાણે પુસ્તકો આવશે, તાંબાપીત્તળ, સોનારૂપાના વાસણોને સ્થાને લાકડાનાં ઉપગરણો ગોઠવાશે, વસ્ત્રોનો રૂપાંતરે સંચય કરવો પડશે અને નોકર ચાકરાદિના સ્થાને ગૃહસ્થ શિષ્યોનો સમુદાય હાજરી આપશે.

આમ એકના ત્યાગ પછી બીજાનું ગ્રહણ કરવાનું આવે છે, છતાં પ્રથમ કરતાં આ રૂપાંતર ઘણું સારું છે, આગળ વધવામાં મદદગાર સાધન છે, પાપ આશ્રવનાં સાધનોને ઠેકાણે પુન્ય આશ્રવનાં કારણો આ છે, અશુભના સ્થાને એ શુભ સાધનો છે. તાત્ત્વિક મમત્વવાળાને બદલે ઉપર ઉપરની લાગણીવાળાં છે એટલે મજબૂત બંધન કે પ્રતિબંધરૂપ નથી.

આટલું છતાં જો પ્રથમનો વૈરાગ્ય વૈરાગ્ય બન્યો રહે, ચાલ્યો ન ગયો હોય એટલું જ નહિ પણ તેમાં દિન પર દિન વધારો થતો રહ્યો હોય તો આગળ વધતાં, સૂત્ર સિદ્ધાંત

ભણતાં, ગુવાદિકની સેવા કરતાં અને સત્સમાગમાં રહેતાં તાત્ત્વિક ત્યાગ જેને 'જ્ઞાન ગાભીરત વૈરાગ્ય' કહેવામાં આવે છે તે પ્રગટ થાય છે, પણ જો તે વૈરાગ્ય અમુક દિવસ પૂરતો જ હોય, વ્યવહારના કંટાળાથી જ ઉત્પન્ન થયેલો હોય અથવા અમુક વસ્તુના અભાવથી ઉત્પન્ન થયેલો હોય તો આ પુસ્તકાદિ જે રૂપાંતરે ગ્રહણ કરેલાં છે તે જ પ્રતિબંધ અને મમત્વના સ્થાન થઈ પડશે. સ્ત્રી પુત્રાદિ જે બંધનના કારણો હતાં તેનાં કરતાં આ શિષ્ય શિષ્યાદિ વધારે બંધનનાં નિમિત્તો થશે. પ્રથમના કર્મબંધનના કારણોથી આ વિશેષ બંધનનાં કારણો થઈ પડશે. પ્રથમ જેને પ્રતિબંધરૂપે પ્રભુના માર્ગમાં આ જીવ માનતો હતો તેને હવે આ રૂપાંતરે ગ્રહણ કરેલાં સાધનો પ્રભુના માર્ગમાં વિશેષ પ્રકારે પ્રતિબંધરૂપે થશે, આત્મલાન ભુલાવશે, આસક્ત બનાવશે અને છેવટે આગળ વધવામાં અશક્ત બનાવી મૂકશે.

પણ જો પ્રથમના ચાલુ વૈરાગ્યમાં વધારો થતો રહે, આત્મા તરફનું નિશાન મજબૂત થાય, ગમે તે ભોગે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવું જ છે એ નિશ્ચય દૃઢ થાય, આ શુભ બંધનોમાં પણ ક્યાંઈ ન બંધાયો હોય, મત-મતાંતરના કદાચહો સ્યાદ્વાદ શૈલીના જ્ઞાનથી તોડી પાડ્યા હોય, ક્રોધ માનાદિ કષાયોને પાતળા કરી નાખ્યા હોય અને ગુરુકૃપાથી આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય તો તેને વૈરાગ્ય તત્ત્વ-જ્ઞાનના રૂપમાં બદલાઈ જશે.

હવે તેને કર્મકાંડથી પડેલા મતભેદ નજીવા લાગશે. અપેક્ષાએ તે બધા મત-મતાંતરોના સવળા અર્થો અને નિર્ણયો કરી શકશે, તેને મન પોતાનું અને પારકું હવે રહેશે નહિ, કોઈ પોતાનું કે પારકું નથી અથવા બધા પોતાના છે એવો દિવ્ય પ્રેમ પ્રગટ થશે, ગમે તે ગમ્મ-મતનો હોય છતાં આ ગુણીને દેખીને તે મતાં-

તરવાળાને પણ પ્રેમ અને પૂજ્યબુદ્ધિ પ્રગટ થશે. તેનું નિશાન એક સત્ય આત્મા જ રહેશે, તેની નજરમાં હજારો માર્ગો દેખાઈ આવશે અને કોઈ પણ માર્ગે પ્રયાણ કરનારને કાં તો તેનું નિશાન બદલાવીને કાં તો તેની અપેક્ષા સમજાવીને બીજા માર્ગ તરફ અપ્રીતિ કે દ્રેષની લાગણી બંધ કરાવી પ્રભુ માર્ગનો રસિક બનાવી શકશે. તેના ગમે તે કર્મ માર્ગમાં પણ જ્ઞાનની મુખ્યતા હશે, તેના સહજ વાર્તાલાપમાં પણ આત્મજ્ઞાન ભરેલું હશે, તેની ધાર્મિક દેશનામાં પણ આત્મમાર્ગ જ ડગલે ને પગલે પોષાતો રહેશે, તે વ્યહવાસ્થી બધાને ઓલાવશે, બધાને આહુશે છતાં તેનું હૃદય નિર્લેપ જ રહેશે. ‘હું’ આત્મા છું, શુદ્ધ આત્મા છું’ આ નિશાન અને હૃદયની લાવના તદાકારે પરિણમતી રહેશે. તેને કોઈ પરચિંતનનો અધ્યવસાય નહિ હોય. પહેલાં વસ્તુની કાળી બાજુને તે જોતો હતો, હવે તેની દૃષ્ટિ બધી બાજુ જોનારી થશે, છતાં તેનું હૃદય ઉજ્જવળ બાજુ તરફ જ પ્રવૃત્તિ કરતું રહેશે અને કાળી બાજુની ઉપેક્ષા કરશે, અથવા કાળી બાજુના સ્વભાવને જાણીને અમુક ભૂમિકામાં એમ જ વર્તન હોય, એવી જ લાગણી હોય એમ માનીને પોતે પોતાના નિશાન તરફ સુરતા રાખીને આગળને આગળ આદ્યા કરશે. એવી રીતે બન્ને વસ્તુના સ્વભાવને જાણનાર તે રાગદ્રેષ ન કરતાં પોતાના સ્વભાવમાં જ રહેશે.

જેમ જેમ આત્મા આગળ વધતો જાય છે, તેમ તેમ પરવસ્તુના ચિંતનનો ત્યાગ તેનામાં વધારે ને વધારે થયા કરે છે. આ વૈરાગ્ય છેવટે સમભાવના રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. એ સમભાવમાં નહિ રાગ કે નહિ દ્રેષ, પણ કેવળ મધુર શાંતિ જ હોય છે. આ શાંતિમાં આવતા પરવસ્તુનું-પૌદ્ગલિક વસ્તુનું ચિંતન લગભગ બંધ થાય છે. તેની મીઠી નજરથી બીજાને

શાંતિ મળે છે. તેનો ઉપદેશ ઘણે ભાગે અમોઘ હોય છે. એકવાર કહેવાથી જ બીજા ઉપર સારી અસર થાય છે. તેની આબુબાબુ નજીક આવેલા જીવોના વેર વિરોધ શાંત થાય છે. આ તેના સમભાવની છાયા છે. આ ભૂમિકા પછીની ભૂમિકામાં મનની ઊઠતી વૃત્તિઓનો ક્ષય થાય છે, હવે તેના મનમાં સંકલ્પો કે વિકલ્પો બિલકુલ ઊઠતાં નથી. જે છે તે વસ્તુ છે. તેમાં વચનને કે મનને પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નથી. તેનું મન મનાતીત વસ્તુમાં લય પામી જાય છે. આત્માના અખંડ સુખનો તે લોકતા બને છે. આ વિશ્વ તેને હસ્તામલકવત્ દેખાય છે. હાથમાં રહેલું આમળું જેમ જોઈ શકાય છે, તેમ તે વિશ્વને જોઈ શકે છે. આ સર્વ પ્રતાપ આત્મા સિવાય અન્ય વસ્તુનું ચિંતન ન કરવાનો જ છે. આ પરવસ્તુના ચિંતનનો ત્યાગ આમ ક્રમસર વૈરાગ્યની વૃદ્ધિથી અને સત્ય તત્ત્વના જ્ઞાનથી બને છે.

જેવી રીતે પર દ્રવ્યોનું નિરંતર ચિંતન કરવામાં આવે છે, તેવી જ રીતે જો આત્મદ્રવ્યનું સ્મરણ કરવામાં આવે તો મુક્તિ હાથમાં જ છે. લોકોને રંજન કરવાને નિરંતર પ્રયત્ન કરે છે તેવો પ્રયત્ન જો તમારા આત્માને માટે કરે તો મોક્ષપદ તમારા માટે છેટું નથી. પરને રંજન કરવા તે વિભાવ પરિણામ છે આત્મા સ્વભાવરૂપ છે. સ્વભાવ દશામાં આવ્યા વિના તાત્વિક સુખ નથી. સદ્ગુરુ પાસેથી આત્મજ્ઞાન મેળવી, અન્ય સંગનો ત્યાગ કરી આત્માનું અવલંબન લઈ તેમાં સ્થિર થવાથી આ પરદ્રવ્યનો અવશ્ય વિયોગ થાય છે, માટે આત્મદ્રવ્યમાં જ પ્રીતિ કરવા યોગ્ય છે. તત્ત્વ-દૃષ્ટિવાળાને શું ત્યાગ કરવા યોગ્ય નથી? અર્થાત્ સર્વ છે. આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ વિના રાજ્યથી, સ્ત્રીઓથી, ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી, કલ્પવૃક્ષો અને કામધેનુ આદિથી પણ કોઈ કૃતાર્થ થયો નથી અને થશે પણ નહિ.

શ્રી અનેકાન્તવ્યવસ્થાપ્રકરણમ્ ।

[સમાલોચના]

૨

લેખક : રા. રા. જીવરાજભાઈ એધવજી દેશી, બી. એ., એલએલ. બી.

(ગતાંક ૫૪ ૧૧૫ થી શરુ)

વ્યવહાર નયનું વિવરણ કર્યા પછી, અંથકાર ઋણુસૂત્ર નયનું નિરૂપણ કરે છે. ઋણુસૂત્રનું બીજું નામ ઋણુશ્રુત આપવામાં આવે છે. પ્રથમ આ નયની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે અને ઋણુસૂત્ર નય વસ્તુનું સાંપ્રતકાળનું સ્વરૂપ ગ્રહણ કરે છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે. ઋણુસૂત્ર નયમાંથી બૌદ્ધમત કેવી રીતે ઉદ્ભવી શકે તે બતાવવા પ્રથમ બૌદ્ધમતના ક્ષણિકવાદનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે, અને તેનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. વસ્તુને એકાંત ક્ષણિક માનવાથી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન વિગેરે અનેક વિરોધો આવે છે, તે પ્રમાણે એકાંત સ્થૈર્ય માનવાથી પણ અનેક દોષો આવે છે તે બતાવી અંથકાર

જ્ઞાનસારમાં વાચકવર પૂ. ઉ. મ. કહ્યું છે કે—

પુદ્ગલૈઃ પુદ્ગલાસ્તૃપ્તિં યાન્ત્યાત્મા પુનરાત્મના ।

પરતૃપ્તિસમારોપો જ્ઞાનિનસ્તન્ન યુજ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—પુદ્ગલથી પુદ્ગલ તૃપ્તિ પામે છે અને આત્મા આત્માથી તૃપ્તિ પામે છે માટે પર તૃપ્તિનો—પર ચિંતનનો સમારોપ જ્ઞાની—મુનિરાજને ઘટતો નથી.

(લેખક જ્ઞાની મુનિ નથી, પરંતુ હરકોઈ પણ શુદ્ધ સંવિજ્ઞનો પાક્ષિક ચરણકરણહીન ‘સંવિજ્ઞપાક્ષિક’-સેવક છે એટલું વાંચકોને ખ્યાલમાં રહે.)

મહારાજ પ્રતિપાદન કરે છે કે સખંડ અખંડ સંલિપ્ત એક સ્વભાવતા સચ્ચણ્ડાચ્ચણ્ડ સમ્મિ-ત્રૈકસ્વભાવસ્ય વસ્તુનઃ પ્રામાણિકતાત્ વસ્તુનું પ્રામાણિક સ્વરૂપ છે. ઋણુસૂત્ર નય પર્યાય નયોનું મૂળ છે, અને ત્યારપછીના શબ્દ સમલિરુદ્ધ અને એવંભૂત નયો તે નયના વૃક્ષની શાખા પ્રશાખા ગણવામાં આવ્યા છે. નયોના મૂળ બે લેદો પાડવામાં આવે છે. દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક, તેમાં સંગ્રહ નયને દ્રવ્યાર્થિકનું અને ઋણુસૂત્રને પર્યાયાર્થિક નયોનું મૂળ ગણવામાં આવે છે. દ્રવ્યાર્થિક નય વસ્તુમાં રહેલ દ્રવ્યત્વ સામાન્ય અંશને પ્રધાનપણે સ્વીકારે છે, પર્યાયાર્થિક નય વસ્તુમાં રહેલ વિશેષત્વ-પર્યાય અંશને પ્રધાનપણે સ્વીકારે છે.

ત્યારપછી શબ્દ નયો-શબ્દ-સમલિરુદ્ધ અને એવંભૂતનું અંથકાર નિરૂપણ કરે છે, અને પૂર્વ પૂર્વના નયોથી ઉત્તર ઉત્તરના નયો વસ્તુનું સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મતર સ્વરૂપ કેવી રીતે ગ્રહણ કરે છે તે બતાવવામાં આવે છે. શબ્દ-સમલિરુદ્ધ અને એવંભૂત નયોની સમીક્ષામાં અંથકાર મહારાજે વિશેષ આવશ્યકની ગાથાઓ અને તેના ઉપરની વૃત્તિનો છૂટથી ઉપયોગ કરેલ છે અને આ નયોનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ બતાવેલ છે. બુદ્ધ બુદ્ધા નયોનું પૃથક્ પૃથક્ સ્વરૂપ બતાવી અંથકાર કહે છે કે શાસ્ત્રમાં સામાન્ય માણુસોને સ્યાદ્વાદ દેશના ઉત્સર્ગપણે આપવાનું કરમાન છે, એક નય દેશના તો પુરુષ વિશેષને અપવાદ

શ્રી અનેકાંતવ્યવસ્થાપ્રકરણમ્ ।



133

તરીકે આપવાની છે, માટે સ્યાદ્વાદ દેશનાને યથાર્થ સ્વરૂપમાં પ્રતિપાદન કરવાને સમ્મલંગ્યાત્મક વચન-સમ્મલંગીને બાણવાની જરૂર છે, એટલે અંધકાર મહારાજે આગળ ચાલતાં સમ્મલંગીનું સ્વરૂપ સૂક્ષ્મ તાર્કિક દૃષ્ટિએ બતાવેલ છે. પ્રથમના ત્રણ ભંગો-વચનો-સ્યાદસ્તિ એવ, સ્યાદનાસ્તિ એવ, અને સ્યાદ-વ્યક્તવ્યએવ-વસ્તુ (reality)નું યથાર્થ સ્વરૂપ બાણવાને કેટલા ઉપયોગી છે અને કેવી રીતે ઘટી શકે છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે. પ્રથમના ત્રણ ભંગોને સકલાદેશ અને બાકીના ચાર ભંગોને કેવી રીતે વિકલાદેશ કહેવામાં આવે છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે. દરેક વસ્તુમાં અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ અને અવ્યક્તવ્યત્વ કેવી રીતે રહી શકે છે તેનું બુદ્ધિ બુદ્ધી દૃષ્ટિએ સૂક્ષ્મ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. સ્યાદસ્તિ એવ ઘટઃ, અસ્તિ એવ ઘટઃ અને અસ્તિ ઘટઃ ઘટની સત્તાને પ્રતિપાદન કરનારા આ ત્રણ વચનોમાં, પ્રથમનું વચન સ્યાદસ્તિ એવ ઘટઃ પ્રમાણુ વચન છે, અસ્તિ એવ ઘટઃ દુર્નય અર્થાત્ અપ્રમાણુ વચન છે અને અસ્તિ ઘટઃ દુર્નય નથી અર્થાત્ બીજા ધર્મોની અપેક્ષા રાખતો હોવાથી સુનય છે. વ્યવહારમાં તો પ્રમાણુવાક્ય સ્યાદસ્તિ એવ ઘટઃ નો પ્રયોગ ઉચિત છે. નય અને સમ્મલંગીના વિષયનો ઉપસંહાર કરી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પ્રતિપાદન કરે છે કે અનેકાંતાત્મક વસ્તુ જ નય અને પ્રમાણુનો વિષય થાય છે.

અંધકાર આગળ ચાલતાં દિગંબર પ્રક્રિયામાં નિર્દિષ્ટ કરેલ દ્રવ્યોના અસ્તિત્વ આદિ દશ સામાન્ય ગુણો અને જ્ઞાન દર્શન આદિ સોળ વિશેષ ગુણો બતાવે છે, અને અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, દ્રવ્યત્વ વિગેરે શબ્દોનું વિવરણ કરે છે. દ્રવ્યના સામાન્ય સ્વભાવ અને વિશેષ સ્વભાવો બતાવી તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે, અને લખે છે કે આ સ્વભાવો અનેકાંતવાદમાં જ ઘટે છે. એકાંતવા-

દમાં કહી શકાતા નથી, અને તેમાં ઘટાવતા દોષો આવે છે. દિગંબરમતમાં બતાવેલ નય અને ઉપનયો તથા સ્વભાવપર્યાય અને વિભાવ-પર્યાયોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે અને અંતમાં અંધકાર મહારાજ લખે છે કે દિગંબર પ્રક્રિયામાં બતાવેલ ગુણ સ્વભાવ વિગેરે ભેદો દ્રક્ષ્ય કલ્પના માત્ર છે; ગુણો પર્યાયોથી બુદ્ધા નથી એટલે ગુણ અને સ્વભાવનો ભેદ માનવામાં કાંઈ પ્રમાણુ નથી. માટે દ્રવ્યપર્યાયથી ગુણુસ્વભાવ બુદ્ધા છે એવી દેગંબરી પ્રક્રિયા વિચારી શકાય તેમ નથી. દ્રવ્યથી પર્યાય અભિન્ન છે એમ પણ માનવા જેવું નથી, તેમ માનતાં દ્રવ્યાદ્વૈતવાદ-પ્રકૃતિ અદ્વૈતવાદ આવીને ઊભો રહે છે તે પણ જ્ઞેન-દર્શનને માન્ય નથી. જ્ઞેન દર્શન તો દ્રવ્ય અને પર્યાયનો ભેદાભેદ વાદ માને છે, અને તેમ માનીને વસ્તુને બુદ્ધી બતિવાળી-બત્યન્તરાત્મક બતાવે છે.

સર્વત્ર અનેકાંતવાદ માનવાથી અનેકાંતમાં પણ અનેકાંતતા કેવી રીતે ઘટી શકે તેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે, અને તેમ માનવામાં અનવસ્થા દોષ આવતો નથી તેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

અંધના અંતમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સન્મતિ તર્કની ૩-૬૭ વાળી વાદઅસ્ત ગાથા ઉપર શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ વિવેચન કરી સિદ્ધાંતરૂપે પ્રતિપાદન કરે છે કે અનેકાંતના તત્ત્વને બાણનાર અથવા તેવા ગીતાર્થની આજ્ઞામાં રહી મહાવ્રત ધારણ કરનાર સુનિમહારાજનું ચારિત્ર સફળ થાય છે, પણ ગીતાર્થની આજ્ઞામાં ન રહેનાર, અને ગીતાર્થને ન બાણનાર અને સ્વતંત્ર ચરણ કરણમાં પ્રવૃત્ત રહેનારનું વ્રતાદિ અનુષ્ઠાન સફળ થતું નથી. માટે મોક્ષાર્થી પુરુષસિંહે અનેકાંત તત્ત્વના પરિજ્ઞાન માટે પુષ્કળ ઉદમ કરવો આવશ્યક છે.

અનેકાંત જય પતાકા આદિ પ્રાચીન ગ્રંથો

શ્રદ્ધા (Faith)

(ગતિક પૃષ્ઠ ૧૧૮ થી શરુ)

લેખક :—રા. રા. વકીલ ન્યાલય'દ લક્ષ્મીચંદ, બી. એ., એલએલ. બી. સાદરા.

સાંસારિક બાબતો કરતાં ધાર્મિક બાબતોમાં શ્રદ્ધાની વધારે ઉપયોગિતા જણાય છે. દર્શન શાસ્ત્રીઓ-તત્ત્વવેત્તાઓ-શાસ્ત્રકારો જુદી જુદી દૃષ્ટિએ વસ્તુઓનું-વસ્તુઓના ધર્મોનું-સ્વભાવોનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવામાં સાધનભૂત થતા પ્રમાણોના અનેક ભેદ પાડે છે; તેમાં મુખ્યત્વે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ પ્રમાણ ઉપરાંત આગમ પ્રમાણને પણ આગળ કરવામાં આવે છે અને અતીન્દ્રિય વિષયોના જ્ઞાન માટે તેના સ્વરૂપની યથાર્થ સમજણ માટે આપણે તે આગમ પ્રમાણ ઉપર જ આધાર રાખવો પડે છે. ને તે વિષયોનું ઇન્દ્રિયોની મદદથી જ્ઞાન થઈ શકતું નથી અને

પોતે સ્વીકારેલ ધર્મમાર્ગમાં આગળ વધવા માટે મુમુક્ષુ પુરુષોને તે તે વિષયોના યથાર્થ જ્ઞાનની આવશ્યકતા જણાય છે, એટલે તેમને આગમ પ્રમાણનો આશ્રય લેવો જ પડે છે. આગમોમાં-ધર્મશાસ્ત્રોના પુસ્તકોમાં આવા તમામ વિષયોના જ્ઞાનના ભંડારો ભર્યા પડ્યા છે. કેવળ ઉપકાર બુદ્ધિથી જ શાસ્ત્રકારોએ પોતાની અગમ્ય બુદ્ધિશક્તિનો, અપૂર્વ પ્રતિભા-પ્રભાવનો, વિશાળ જ્ઞાનગૌરવનો, અનિવર્યનીય આંતરપ્રેરણાનો નિઝાડ કાઢીને, જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમના પ્રતાપે અનેક શાસ્ત્રોના ધર્મપુસ્તકોનો અમૂલ્ય વારસો આપણને

કરતાં આ ગ્રંથની વિશેષતા એ છે કે, ફક્ત યુક્તિઓથી અન્ય મતોનું ખંડન અને સ્વમતની સ્થાપના કરવામાં આવતા નથી, પણ અન્ય દર્શનોનું સૂક્ષ્મ અવલોકન કરતાં તેમાં કેવી અસંગતતા આવે છે, અને અનેકાંત દૃષ્ટિએ તે અસંગતતાને કેવી રીતે પરિહાર થઈ શકે છે તેવી સમન્વયશૈલી (constructive method) આ ગ્રંથમાં ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. બીજું, ન્યાય વેદાંત આદિ દર્શનો ધીમે ધીમે વિકાસ પામતાં જે પરિપક્વ સ્વરૂપ અઠારમી સદી મુખીમાં તે દર્શનોએ ગ્રહણ કર્યું તેના યથાસ્થિત અભ્યાસ અને મનન કરી તે દર્શનોમાં પણ અનેકાંતવાદ કેવી રીતે આવે છે તે બતાવવા ગ્રંથકાર મહારાજે મહાન પ્રયાસ કર્યો છે એટલું

જ નહિ પણ પાછળના સમયમાં દિગંબર આમ્નાયમાં ધુરંધર તત્ત્વજ્ઞોએ અનેકાંતવાદને યથાર્થ સ્વરૂપમાં મૂકવાને અને ન્યાય અને તર્કની દૃષ્ટિએ સંગત બનાવવાને જે કાળો આપ્યો હતો તેનું પણ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરેલ છે અને તેમાં જ્યાં જ્યાં ન્યાયની દૃષ્ટિએ વિરોધ આવે છે તે સ્પષ્ટ ભાષામાં બતાવેલ છે. દૃકામાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન-અનેકાંતવાદ સમજવાનો આ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં પ્રકાશક સભાએ અને સંશોધન કરી તૈયાર કરવામાં આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઉદયસૂરિજી મહારાજ તથા તેઓશ્રીના સહચારી મુનિમહારાજોએ જૈન દર્શનની અપૂર્વ સેવા કરેલ છે.



આપેલ છે. નૈનદૃષ્ટિએ અહીં લગવાનના વચનથી પ્રેરણા મેળવી ગણધર મહારાજેએ વિશાળ દ્વાદશાંગી શાસ્ત્રની રચના કરેલ તે પ્રખર બુદ્ધિશાળી, વિદ્વાન મુનિમહારાજેના અગ્રેસર આચાર્ય મહારાજેએ કેટલાક કાળ સુધી હૃદયમાં ધારણ કરી રાખેલ અને સ્મૃતિની શક્તિ ઘટતી જતી જણાતાં કેટલુંક વિચેદ ગયેલ અને બાકીનું તમામ પુસ્તકાદિ કરવામાં આવેલ તેમાંથી પણ કાળના પ્રભાવે કેટલાક ભાગનો કુદરતના કામથી આપોઆપ નાશ થયેલ અને કેટલાક ભાગનો ધર્મવિરોધી-બુદ્ધી રાજ્ય અમલ દરમિયાન નાશ કરવામાં આવેલ છતાં પણ જે કંઈ અવશેષ રહેલ તેમજ છેલ્લાં પચ્ચીસો વરસોમાં થઈ ગયેલ અનેક, શાસનની ધુરા વહન કરનારા પ્રભાવિક મહાનુભાવ પુરુષોએ સૂરિસમ્રાટોએ અને યુગપ્રધાન પુરુષોએ તેમાં પૂરણી કરેલ, તે એટલું બધું વિશાળ, ગહન, અર્થગંભીર અને રહસ્યપૂર્ણ કરે છે કે વર્તમાન સમયના મનુષ્યનું એકધારું-સંપૂર્ણ જીવન તેના અભ્યાસ અને અવગાહન માટે અતુલ પ્રયાસપૂર્વક પૂરું કરવામાં આવે, તો પણ તેનો પાર પામી શકાય તેમ નથી. કષ-છેદ-તાપ-તાડન વગેરે તમામ પ્રયોગોની પરીક્ષામાંથી સાંગોપાંગ-ફત્તેહમંદીથી પસાર થતાં સુવર્ણની માફક વિચક્ષણ બુદ્ધિમાનોની વિવેકપૂર્વકની કસોટીમાંથી સંપૂર્ણ રીતે પાર પામતું, સર્વોત્તમ મહાન આત્મ પુરુષોના યુક્તિપૂર્ણ વચનોથી ભરપૂર, મનુષ્યોને મોક્ષ માર્ગ તરફ લઈ જનારું ધર્મશાસ્ત્ર અપૂર્વ શ્રદ્ધાનો જ વિષય બની જાય છે. આવા પરમ માનનીય ધર્મશાસ્ત્રમાં પ્રરૂપેલ તત્ત્વાર્થમાં શ્રદ્ધા તે સમ્યક્દર્શન અને સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ । એટલે સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્ર એ મોક્ષમાર્ગ છે.

આ રીતે મોક્ષાર્થોના જીવનનું પ્રથમ પગ-

થિયું તત્ત્વાર્થના શ્રદ્ધાને જણાવવામાં આવેલ છે. આવા શ્રદ્ધાનથી જ ગહન તત્ત્વોનાં રહસ્યપૂર્ણ અર્થ સમજાય છે અને તેના યથાતથ્ય અવગાહનથી જીવનના વિકાસક્રમમાં આગળ અને આગળ ડગ ભરવા મનુષ્ય શક્તિમાન થાય છે.

ઉપરોક્ત વિવેચનથી આપણે જોઈ શક્યા કે અતીન્દ્રિય વસ્તુના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે આગમ પ્રમાણ જ મુખ્ય સાધન છે અને તે કેવળ શ્રદ્ધા ઉપર જ અવલંબે છે. આમ છતાં કહેવા માત્રથી જ આવી શ્રદ્ધાને ન તો ઉદ્ભૂત કરી શકાતી કે ન તો તેને અવિચળ અને અડગ બનાવી શકાતી, એટલે કે તેને ઉદ્ભૂત કરવામાં તેમજ તેને ખીલવવામાં વધારે અને વધારે અવિચળ અને અડગ બનાવવામાં આપણા પોતાના પ્રયાસની તેમજ સંતો-જનોના એકધારા હિતવચનપૂર્ણ ઉપદેશની પણ અપેક્ષા રહે છે. સાધુપુરુષોના નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિજન્ય ઉપદેશથી મુગ્ધ-પામર-મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના સંશયોનો છેદ થાય છે, શંકાકુશંકાઓ ટળી જાય છે, હૃદયનો ભાર હલકો થાય છે અને પ્રગતિમાં અનેક પ્રકારની સાધન સંગવડતા પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રદ્ધેય વિષયની રહસ્યમય ગંભીર અર્થવિચારણાથી ઉપસ્થિત થતા જટિલ પ્રશ્નોના ઉકેલમાં જેટલી સુસ્પષ્ટતા તેટલી જ શ્રદ્ધાની અવિચલતા અને અડગતામાં વૃદ્ધિ થતી રહે છે. આવી શ્રદ્ધા, ચિત્તશુદ્ધિના પ્રભાવથી તેમજ વિચારસરણીની નિર્મળતાથી વિશુદ્ધ થતા દિનપ્રતિદિન મુમુક્ષુની સાધન-સામગ્રીમાં પણ વધારો કરતી રહે છે.

પરમાત્મકૃપાથી તેમના આંતરચક્ષુ ખૂલી ગયા છે-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિગમ્ય વિષયોનું તેમને યથાર્થ જ્ઞાન થયું છે. પરમ ઉત્કૃષ્ટ કેવળજ્ઞાન જેમને પ્રાપ્ત થયું છે તેઓ જગતભરની પ્રત્યેક વસ્તુના અનેકદેશીય-બુદ્ધી બુદ્ધી અનેક અપે-

ક્ષાઓથી નિર્ણીત થતા સર્વ ભાવોનું યથાર્થ સ્વરૂપદર્શન કરી રહ્યા છે, તેમજ સર્વ પ્રાણી-ઓની મનોગત સર્વ ભાવનાઓ હસ્તામલકવત્ જોઈ રહ્યા છે; વળી તેઓ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય તમામ શક્તિઓ સાધ્ય કરી શક્યા છે; એટલે તેમના ઉપદેશમાં-કથનમાં ચતુર્કિંચિત્ પણ સ્વાર્થ કે અસત્યનું દર્શન થતું નથી. તેમની ઉપદેશધારા કેવળ જનસમુદાયના કલ્યાણ અર્થે જ, નિર્ભેળ રીતે સત્યવસ્તુની પ્રરૂપણાએ જ અસ્ખલિતપણે વહેતી જણાય છે. તેમના ઉપદેશામૃતનું પાન કરનાર ભવ્યજનોને પરમ-ભાગ્યશાળી જ ગણી શકાય. આવા સદ્ભાગી મનુષ્યોને સર્વજ્ઞપ્રણીત વચનોનો લાભ મળતાં તેઓના સર્વ સંશયો એકદમ ટળી જાય છે અને તેમને પોતાની શ્રદ્ધા પૂરેપૂરી ખીલવવાની સોનેરી તક મળી રહે છે; પરંતુ આ હુષમકાળમાં આપણા જેવા હતભાગી મનુષ્યો માટે તો કુદરતના કે બુદ્ધિની અને ધર્માધિતા-પૂર્વકના અનૂનતા કોપમાંથી બચી ગયેલા જે જે ધર્મપુસ્તકો આપણને મળી આવે છે તેના ઉપર જ આધાર રાખવાનો રહે છે. સુઘ્ધ અને સરલ મનુષ્યો આવા તમામ પુસ્તકો તરફ સરલતાથી અગર તો બુદ્ધિની જડતાના કારણે કે સારાસાર-ગ્રાહ્યાગ્રાહ્ય વસ્તુમાં ભેદ પાડવાની શક્તિના-પરમ વિવેકબુદ્ધિના અભાવે આદરભાવથી જ જોતા જણાય છે. પરંતુ પ્રત્યેક વસ્તુના અસ્તિત્વ માટે, તેના ગુણ, દોષ, મહત્વ અને ઉપયોગિતાની સાબિતી માટે પ્રમાણ અને આધારની માગણી કરનારા-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ અને ઊંડી ગવેષણાપૂર્વકની વિચારશક્તિ માટે ગૌરવ ધારણ કરનારા જે કંઈ ધર્મશાસ્ત્રના પુસ્તકો તેમની પાસે મૂકો તે તમામ તેમજ હરકોઈ પુસ્તક એની તમામ હકીકત તે આગમ પ્રમાણના આધારે આપ પુરુષના વચન દાખલ સર્વમાન્ય માની લેતાં ખંચકાય છે. આવા

તત્ત્વગવેષકો પોતાની બુદ્ધિ-શક્તિ માટે અભિમાન રાખતા હોવાથી, જે કંઈ બાબત તેમની ગ્રાહ્ય શક્તિમાં ન આવે તેને ગાંધ મીચીને કળૂલ રાખી લેવા તૈયાર હોતા નથી. વળી કોઈ કોઈ બાબતો આગળ કરવામાં આવતા પુસ્તકોમાં-શાસ્ત્રના ગ્રંથોમાં ક્ષેપક તરીકે પાછળથી દાખલ થયેલી હોવાની માન્યતા રજૂ કરે છે અને તે પ્રતિપાદન કરવા માટે મજબૂત દલીલો આગળ કરે છે.

કોઈ કોઈ ધર્મશાસ્ત્રના સૂત્રોની રચના બહુ સંક્ષેપથી કરવામાં આવેલી હોય છે અને તેના ઉપરનું સવિસ્તર વિવેચન પૂરતા પ્રમાણમાં મળી શકતું નથી. વળી ભિન્ન ભિન્ન રુચિ અને બુદ્ધિ બુદ્ધિ મતમતાંતર ધરાવતા બાહ્ય શાસ્ત્રવિશારદો એક જ સૂત્રને, બુદ્ધિને વમળમાં નાખતા, અનેક બુદ્ધિ બુદ્ધિ અર્થોમાં બંધ-બેસાડે છે. કોઈ કોઈ “સાચું” તે મારું” ના સિદ્ધાંતને અનુસરવાને બદલે કદાચદૂર્વર્વકના અભિનિવેશને વશ થઈને “મારું” તે જ સાચું” ના સૂત્રને અનુસરતા જણાય છે; તો કેટલાએક યુક્તિમદ્ વચનં યસ્ય તસ્ય કાર્યઃ પરિગ્રહઃ સૂત્રમાં શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે પ્રદેપેલ સિદ્ધાંતો અનુસરવાને બદલે ઉલટા યુક્તિને જ પોતાની બુદ્ધિ (મંતવ્ય)ની પાછળ ખેંચી જાય છે. કપોલકદિપત શાસ્ત્રરચનાને તો સામાન્ય બુદ્ધિનો ઘણી પણ કળૂલ રાખી શકે નહિ. અનેક શાસ્ત્રવિશારદ પુરુષોની કસોટીમાંથી પસાર થવા પામેલ શાસ્ત્રરચના જ કળૂલ રાખી શકાય.

સંપ્રદાયદષ્ટિ કે દષ્ટિરાગથી પણ પાર જઈને સમભાવ દષ્ટિ ધારણ કરનાર મહાનુભાવ પુરુષો જે શાસ્ત્રગ્રંથોને પૂરતી ભલામણપૂર્વક આગળ કરતા હોય તે આપણા આદરને પાત્ર થઈ શકે. ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુદાયાં-ધર્મનું તત્ત્વ-ખરું રહસ્ય કોઈ શુક્રમાં જ છુપાયેલું

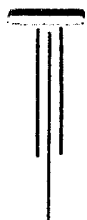
પડયું છે તેની ખરી શોધ અને સાચું દર્શન આપણા જેવા પામર મનુષ્યો માટે એટલું બધું મુશ્કેલીથી ઘેરાયેલું જણાય છે કે પૂર્વના પુણ્યનો ઉદય થાય તો જ તે પામી શકાય. પરમ ભાગ્યોદય વગર ખરા ધર્મના સ્વરૂપના સત્યદર્શન માટે જીવનભર કાંકાં મારવાના જ-ગેથાં ખાવાનાં જ રહે છે. જુદા જુદા ધર્મના સંસ્થાપકોએ જે તે સમયના દેશ-કાળના હવામાનને અનુસરીને કોઈ ઉચ્ચતમ હેતુ લક્ષ્યમાં રાખીને ધર્મની સંસ્થાપના કરેલી હોય છે; પરંતુ તેમની પછીના જમાનામાં એટલા બધા પરિવર્તનો થઈ ગયેલા જોવામાં આવે છે અને તેના પરિણામે એટલા બધા ઝગડા ઊભા થતા જોવામાં આવે છે કે અખા ભગતને કહેવું પડ્યું કે “અખો કહે અંધારો કૂવો, ઝગડો ભાંગી કોઈ ન સુવો.”

આમ જુદા જુદા ધર્મના સ્વરૂપો આગળ કરતાં જુદા જુદા ધર્મશાસ્ત્રોની ચર્ચામાં ઊતરવાનું આ સ્થળ નથી તેમજ તે માટે જોઈતી

શક્તિ અને સમય પણ નથી; પરંતુ આ સંક્ષિપ્ત લેખમાં ખાસ ભારપૂર્વક આગળ કરવાની મુદ્દાની હકીકત એ છે કે, અનેક પ્રમાણભૂત ગણાતાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ સંખ્યાબંધ બાબતોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવેલી હોય છે અને તેમાં ઉત્તમ ચારિત્રના ઘડતર માટે, મોક્ષાર્થીને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી-પછી ભલે તે ગૃહસ્થ જીવન શુભરતો હોય કે સાધુ જીવન શુભરતો હોય-તે સૌ કોઈને જાણવા યોગ્ય, આદરવા યોગ્ય અને સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય બાબતોનો પણ સમાવેશ થાય છે. એટલે આપણે સ્વકીય બુદ્ધિશક્તિના પ્રમાણમાં યોગ્ય વિચારણાપૂર્વક તેની તુલના કરવાની રહે છે. આવી ઘણી ઘણી બાબતો બાહ્યદ્રિયના વિષયોની બહારની, કેવળ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિગમ્ય હોવાથી, ધર્મચર-જીવ-કર્મ-પાપ-પુણ્ય-મોક્ષ વગેરે તત્ત્વોની બાબતમાં ઉપર મુજબની તુલનાશક્તિના ઉપયોગ સાથે-પરમ શ્રદ્ધાપૂર્વક આગમ પ્રમાણ ઉપર આધાર રાખવાનો રહે છે.



કર્મ



અંતર નિર્મળતા વસે કષાયનો ઉપશમ
એ જીવ કર્મ દળીઅને કરતાં ઝટ ખતમ.
કાળ અનાદિ કર્મ છે અનંત એના પ્રકાર;
તૂટે પળમાં જ્ઞાનીને અજ્ઞાન જતાં વાર.

—અમરચંદ માવજી શાહ



સમયં મા પમાણ ।

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૦૨ થી શરુ)

卐

‘ લલિતાંગદેવનું આકુષણું ’

લેખક : મોહનલાલ દીપચંદ ષોડસી

સ્વર્ગના સુખો પણ શાશ્વતા તો નથી જ. પુણ્યયોગે આત્મા દેવલોકમાં જન્મે છે અને જ્યાં એ મૂંડી ખવાઈ જાય છે ત્યાં એ શક્તિ-સંપન્ન-રિદ્ધિસિદ્ધિમાં મહાલતા દેવ સામે યમ-રાજના બિહામણા ઓળા પથરાય છે. અગણિત વર્ષોના વિલાસોની સ્મૃતિ એ વેળા ભુંસાવા માંડે છે. ભુંસાતી અને સરી જતી એ યાદ ઓછી દુઃખકર નથી. બુઝાતા દીપકસમા દેવ ભવના અંતિમ છઃ માસ કોઈક વિરલ જીવ સિવાય સર્વ દેવો માટે અતિશય ગમગીની-ભર્યા નીવડે છે. તેથી જ જ્ઞાની ભગવંતો મોક્ષ યાને શાશ્વત સુખની વાત કરે છે.

સ્વયંપ્રભ વિમાનવાસી દેવ લલિતાંગે અવધિજ્ઞાનના બળે પૂર્વજીવનમાં ડોકિયું કર્યાની વાત પ્રથમ ચિત્રમાં જોઈ ગયા. એ પછી તો સંજ્યાબંધ વર્ષોના વહાણું વાયા. ચૈત્યમાં જઈ શાશ્વત પ્રતિમાની પૂજા કરવી. ત્યારબાદ જ્ઞાનપ્રભા વિસ્તારે તેવા અંથોનું વાચન કરવું. એમાં જે સમય વીતે તે બાદ કરતાં સારો ચે કાળ, રૂપના અંબારસમી દેવી સ્વયંપ્રભા સાથે ફીડાકેલિ કરવામાં-દેવભવોચિત વિલાસ માણવામાં વ્યતીત કરવો. એ નિત્યનો જીવન ક્રમ. સ્વર્ગીય અવતાર એટલે સુખની વિપુલતા, જીવન કોરી ખાતી ચિંતાનો અભાવ-કેવળ સુખ, સુખ અને સુખ. વિવિધરંગી આનંદ અને નવનવી મોજ. એમાં સશકત ને સુખરૂપી દેહની પ્રાપ્તિ અને કોઈના પણ રોક ટોક વિનાનું

સ્વતંત્ર જીવન. આવા સાનુકૂળ સંયોગોમાં કઈ વાતની કમીના રહે ? દેવલોકમાં વાસ એટલે જ સુખી જિંદગીની પરાકાષ્ઠા ! માનવભવના હિસાબે ત્યાં એટલી બધી સામગ્રીની વિપુલતા ખડકાયેલી હોય છે કે જ્ઞાનોપયોગથી પૂર્વ-ભવનું દર્શન કરનાર આત્માઓ પણ એમા લેપાઈ જાય છે-ઘડીભર આ દૈવી જીવનને જ પૂર્ણતાનો ઓખ આપે છે. બાળે અર્ધીથી હવે કદી પણ સંસારમાં જવાનું નથી અને આ કાયમી વાસ છે એમ માની બેસે છે ! એ વેળા ‘મુક્તિના સુખ છે શાશ્વતા’ એ જ્ઞાની ભગવંતોની વાત સ્મૃતિપટમાંથી સાવ છેકાઈ જાય છે !

ઐશ્વર્યના અતિરેકમાં પૂર્વે દર્શાવ્યું તેમ દેવો પૂજન, વાચન કરનારા હોય છે. તેઓ ભાવથી કરે છે કે વ્યવહારથી એ તો જ્ઞાની જ કહી શકે. બાકી મોટા ભાગનું વાતાવરણ વિલાસ-મય અને ભોગપૂર્ણ હોય છે. મનગમતા આનંદપ્રભોદ માનનાર આ દેવોને નથી તો તપ જપ કરવાના હોતા કે નથી તો ઘડિયાળના કાંટા નીરખવા પડતા. કલ્પવૃક્ષોના સાનિધ્યથી અને અતૂટ આવરદાની દોરીથી, મનુષ્યોને જે ચિંતાઓ મોટા પ્રમાણમાં ફેલાઈ ખાય છે એમાંનું કંઈ જ આ મહાશયોને નડતું નથી. આ દૃષ્ટિ બિંદુએ પરાકાષ્ઠાની કોટિમાં પહોંચતાં સુખ-સાગરમાં પણ વડવાનલસમા યમરાજનો ભય રહેલો તો છે. પૂર્વે કહ્યું તેમ એ વાતની પ્રતીતિ વહી જતાં આયુષ્યના છેલ્લા છ માસ બાકી રહે

છે ત્યારે જ થવા માંડે છે. સાનસાન ભૂલેલા અને કેવળ મસ્તદશા અનુભવતા દેવોને માથે એ વેળાએ જ ખરી પનોતી બેસે છે.

સ્વયંપ્રભ વિમાનમાં આજે એકાએક ગમ-ગીની પથરાઈ ગઈ. કર્મરાજના દરબારનો હૃત આવ્યો અને મીઠી મોજ છોડીને દેવી સ્વયં-પ્રભાને ચાલી જવું પડ્યું. ‘દેવ લલિતાંગ તો આસો જ બની ગયો.’ સમય માત્ર પ્રમાદ કરીશ નહીં એ સૂત્રના બેરે આ રિદ્ધિસિદ્ધિ પામ્યો હતો, છતાં રંગબેરંગી ભોગોના અનુભવમાં પેલા નાનકડા સૂત્રને સંભારવાની પણ એણે લીધી નહોતી. કદાચ લીધી હોત તો એનો સાચો ભાવ અહીંના મોહક વાતાવરણમાં પ્રગટી શકત કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે. સ્વયંપ્રભાનો આત્મા પ્રયાણ કરી ગયો અને દુઃખવૃદ્ધિમાં વધારો કરવાવાળું દેહપિંજર નજર સામે મૂકી ગયો. પાંખી વિહુણા પાંજરાને જોવું એ કેવળ રોવા માટે જ ને?

હવે જ દેવી સુખો પણ નશ્વર છે એવું ભાન એને થયું. આમ છતાં વિલાસ માણવાની એની તૃષ્ણા છીપી નહોતી. દેવી સ્વયંપ્રભા વિના એનું જીવન સદંતર નીરસ બની ગયું અને એમાં એટલી હદે ફિક્કાશ પ્રવેશી ચૂકી કે મિત્ર એવા દૃઢધર્મ દેવને કોઈ જુદો જ માર્ગ સૂચવવો ઇષ્ટ જણાયો.

સ્વયંબુદ્ધ મંત્રી તરીકે રાજવી મહાબળને ક્ષણમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન આચરવાની સલાહ આપી ચારિત્ર લેવડાવ્યું અને ઇશાન દેવલોકમાં લલિતાંગ દેવરૂપે જન્મવાનું નિમિત્ત એ બન્યું તેમ એ જ મંત્રીનો જીવ જે અત્યારે દૃઢધર્મ મિત્ર તરીકે છે તે સલાહ આપે છે કે, મિત્ર લલિતાંગ, જે તારી સાંસારિક સુખો ભોગવવાની અભિલાષા ખરેખર અતૃપ્ત હોય તો તારે એવો માર્ગ હાથ ધરવો જોઈએ કે જેથી કોઈ લલના

પોતાની તપકરણીના બેરે આ વિમાનમાં સત્વર દેવી સ્વયંપ્રભાના સ્થાને જન્મ લે. જે દેવી મૃત્યુને ભેટી તે હવે પાછી ફરનાર નથી. એનું ચ્યવન કોઈ અન્ય સ્થાને થઈ પણ ચૂક્યું હશે જ. દેવભવમાંથી વિદાય લેનાર આત્મા તરત ને તરત અર્થાત્ બીજા ભવમાં પુનઃ દેવ થઈ શકતો નથી જ. સનાતન કાળનો આ ક્રમ લોપાવાની આશા સ્વપ્ને પણ રાખીશ નહીં. ઇચ્છા અધૂરી રાખી જિદ્દગી વિતાવવી અને ‘નહીં ધરના કે નહીં ઘાટના’ જેવી દશા અનુભવવી એ કરતાં બહેતર છે કે એ પૂરી કરવા ઉઘમશીલ બનવું. મિત્ર, સ્વયંપ્રભાની જગ્યા પુરે એવી કોઈ લલના તારી નજરમાં છે ખરી ?

લલિતાંગ! ઉદ્યમેન હિ સિધ્યન્તિ કાર્યાણિ । પુરુષાર્થીને શું અશક્ય છે ? દેવતાના પ્રયાસ નિષ્ફળ નીવડ્યા કોઈ દિ’ સાંભળ્યા છે ખરા ? જે ઇચ્છિત સાધનમાં સાચી ઉલટ હોય તો સ્વયંપ્રભાની માયા ભૂલી જા અને મારી સાથે નીકળી પડ !

દેવી શક્તિવાળા લલિતાંગ અને દૃઢધર્મ દેવલોકમાંથી બહાર પડ્યા. ફરતા ફરતા, ગયા ચિત્રમાં જે પર્વતની વાત કરી ગયા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એમની નજરે અનશનમાં ઊભેલી પેલી નિર્નામિકા પડી. ધ્યાનમગ્ન દશામાં ઊભેલી આ બાળાને નીરખતાં જ દૃઢધર્મ પોકારી ઊઠ્યો:

‘મિત્ર લલિતાંગ ! શુકન તો સારા થયા લાગે છે. વધુ ધરતી ખૂંધ્યા વગર ધારેલો યોગ સાંપડ્યો છે. તારી શક્તિ ફેરવી એવું સૌન્દર્ય જમાવ કે તારા એ દેહારનાં દર્શન કરી આ બાળા તને વરવા સારું નિયાણું કરે. અનશનમગ્ન બાળાનું આકર્ષણ કરવામાં તારું સ્વરૂપ દેખાડી તેણીને લલચાવવામાં તું ફાવશે તો સમજી રાખ કે તારો બેઠો પાર થયો. સ્વયંપ્રભાનો નવો અવતાર થઈ ચૂક્યો જ સમજવો.

ભૂખ્યાને સૂકો રોટલો મળે કિંવા તરસ્યાને ખારું પાણી મળે તો પણ એ હાથ લાંબાઆ વિના ન રહે. એથી-ઊલટું સામે ઘેબરનો થાળ ને સ્વાદુ જળનો લોટો ભર્યો હોય ત્યાં એછો જ વિલાંબ સંભવે. લલિતાંગ તો અધૂરી આશા પૂરી કરવા તૈયાર જ હતો. એણે કામુકને છાજતો સ્વાંગ ધરવામાં કમીના ન રાખી. ધ્યાન-સ્થ બાળાએ નિયાણું કર્યું. ઉભય દેવ મનોરથ સફળ થવાના આનંદ સહ વિદાય થયા. થોડા દિવસ પછી સ્વયંપ્રભ વિમાનમાં પુષ્પશય્યામાંથી એક આત્મા નારીરૂપે ઉફ્ફલવેલો અને જોત-જોતામાં તરુણ અવસ્થાના આંગણે આવી પણ ગયો. જ્ઞાની પુરુષની સાક્ષી છે માટે માનવું જ જોઈએ કે તે પેલી નિર્નામિકાનો જ જીવ હતા.

દેવલોકમાં જન્મવા સારું બાળાએ અનશન લીધું હતું ? યુગંધર મુનિરાજે આ અનશનનો ઉપાય બતાવ્યો હતો ? અંપાપાત કરવાના વિચારવાળી એ દુઃખી બાળા એકાએક અનશનના પંથે કેમ વળી ?

એ સર્વ પ્રશ્નોનો સમન્વય નીચેની વાત વાંચતાં સહેજે થઈ જાય છે. અંબર પર્વત પર મુનિરાજ યુગંધરની વાણી સાંભળી, કર્મરાજના પ્રપંચોનું સ્વરૂપ અવધારી, નિર્નામિકાએ આપઘાત કદી પણ કરવો નહીં એવી મન સાથે ગાંઠ વાળી. એ સાથે મહારાજશ્રી પાસેથી નવનવા તપ કરવાનું જ્ઞાન પણ મેળવ્યું અને એ પણ જાણી લીધું કે ‘તપને કંઈ જ અસાધ્ય નથી’ અર્થાત્ ‘નિકાચિત કર્મોને તપાવી પાતળા પાડવાથી, એનું અમાપ બળ નહીવત્ બનાવવાની શક્તિ તપરૂપી દિવ્ય ઔષધમાં છે. અજ્ઞાનતાના ગર્ભમાંથી ઉફ્ફલવેલો આપઘાત એ ભવોભવ સુધીના અધઃપતનને આમંત્રે છે. જ્યારે એથી ઊલટું જ્ઞાનપૂર્વકનું અનશન ભવનો અંત કરી, પરભવમાં ઊંચી કક્ષાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ મોકળો કરે છે.

શુરુમહારાજે તપના અમોઘ સાધન સાથે ત્યાગની વાત સુણાવી હતી. ચારિત્રદશના રમણીય જીવનની સૌરભ પણ વર્ણવી હતી. છતાં જે બાળા જન્મતાં જ ઘર અને બહાર, આસજનમાં અને પડોશીવર્ગમાં, ભગિનીવૃંદમાં અને સખીમંડળમાં હડધૂત બની હતી અથવા તો પરાભવ પામી હતી, એનો મોહ સંસાર કે એના મનોહર દેખાતા સુખો પરથી એકદમ જિતર્યો નહોતો. હજી સંસારમાં એવી કરણી કરી પોતા માટે પ્રશંસાપાત્ર સ્થાન મેળવવાની એને આકાંક્ષા હતી. દાંપત્યજીવન જીવવાના તેણીને કોડ હતા. એ સારુ શુરુ પાસેથી તપ નામનું રામબાણ ઔષધ એ મેળવી ચૂકી હતી. હવે મૃત્યુને ભેટવાની અગત્ય રહી નહોતી. પ્રણામ કરી, પૂર્વવત્ કાષ્ટનો ભારો માથે ચઢાવી, ભાવિ સળધમાં કંઈ કંઈ સ્વપ્નાઓ સેવતી એ બાળા ડુંગરની કેડી વટાવતી ધરતા પંથે વળી. અલગત, એ દિવસથી એના જીવનમાં પલટો આવ્યો. અવારનવાર તપ આરાધનમાં એ તત્પર રહેવા લાગી. એની અસર દેહ પર થવા માંડી; છતાં આત્મબળમાં તો વધારો જ થયો.

પણ દુનિયા તો દોરંગી કંહેવાય છે ! ‘જગતના કાચનાં ચંત્રે, ખરી વસ્તુ નહિ ભાસે’ એ કવિવચન સાચું છે. નિર્નામિકાએ સાચી પ્રગતિ સાધેલી છતાં માત્ર ઉપરછઠ્ઠા આડંબરના પૂજકો તરફથી તેની સાથેના વર્તાવમાં કંઈ જ ફેર ન પડ્યો. સ્વજનોનો વ્યવહાર પૂર્વવત્ ચાલુ રહ્યો. અને એવા સંયોગોમાં કોઈ પરકીય હાથ તેણીનો હાથ ગ્રહણ કરવા અર્થાત્ એને પરણવા આગળ ન આવ્યો. આમ નારી-જીવનમાં અતિ કિંમતી મનાતા લગ્નપ્રસંગથી એ વંચિત રહી. સંસારના વિલાસો ભોગવવાની એની આશા પર પાણી ફરી વળ્યું. આ મૂંઝવણ પાછળ માત્ર મહિતાઓ નહીં

અમર આત્મ મંથન

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૨૩ થી શરુ)

લેખક : અમરચંદ માવજી શાહ

૧૦૩. સામાન્ય સ્થિતિ હોય અને સેવાની ધગશ હોય; એમાં જો પૈસાદાર થવાની તૃષ્ણા સેવશો તો, અને એ દ્વારા વધુ સેવા કરવાની આકાંક્ષા રાખશો તો ભૂલ ખાશો. કારણ કે લક્ષ્મી વધતાં જ જાળ વધે, વિદાસો વધે, સાતમે માળે ચડીને સેવાને બદલે દુનિયાને કચરવાનું કે નિચોવવાનું સૂઝે. વધુ પૈસાદાર થવું અને દાન દેવું તે કરતાં જે સ્થિતિમાં હો તેમાં

પણ વર્ષો વીત્યા. સંસારી જીવોની વિચિત્રતાએ આવા હૃદયલગ્ન ઓછા નથી નોતર્યા. ઇતિહાસના પાને જેની નોંધ લેવાઈ છે એ કરતાં અતિ ઘણા આણનોંધ્યા પડ્યા છે.

અંબર પહાડના સંતની શિક્ષા:નિર્નામિકાના અંતરમાં તો અખંડ દીપક સમ જગજગી રહી હતી. એની તપ યાદીમાં ‘અનશન’નું નામ હતુંજ. ‘પારકી આશા સદા નિરાશા’ એનો કડવો અનુભવ એ પામી ચૂકી હતી. હૃદય પોકારતું હતું કે મસ્ત કવિએ કહ્યું છે તેમ-‘જગજનને કુંસાડપી એ આશાને નિર્મૂળ કરવી જ જોઈએ.’ ‘એ કાટનકુ કરો અભ્યાસા, લહો સદા સુખવાસા’ એ ચરણ કર્ણુમાં ગૂંજી રહ્યું હતું; ત્યાં એક રમણીય પ્રભાતે તેણીએ રોજના વ્યવસાયને તિલાંજલિ દઈ દીધી અને અનશન આદર્યું.

એ પછી શું બન્યું તે જોઈ ગયા. શું બનશે તે હવે પછી.

સંતોષ માની સેવા કરો તો એક કરોડપતિના જીવન કરતાં તમારું જીવન વધુ આદર્શ છે.

૧૦૪. કહેવાતા મોટા માણસોનું વલણ કેટલીક વખત વિચિત્ર પ્રકારનું હોય છે. એ ધનના મદમાં પોતાની જાતને મોટી માનનારા હોય છે. જેની પાસે ધન ન હોય તેને ઘણા ખાનાર જેવા ગણે છે, ગુણ વગરના ગણવાની ભૂલ કરે છે, પોતાને ડાહ્યા ને અછલવાળા સમજી લઈ અન્યને અછલહીન સમજે છે. પરંતુ તેમ નથી; સોનું ને સુગંધ કોઈ કાળે બને નહિ. પુષ્પમાં સુગંધ હોય છે. ગુણરૂપી પુષ્પવાળા પૈસાદારો ગરીબને પણ અમીરાતથી આંજી દે છે-આંખા માફક નમ્રતા ધરે છે.

૧૦૫. કેવળ કીર્તિ માટે કાંઈ પણ નહિ કરતાં આત્માર્થે જેટલું કરશો તેટલું વધુ પામશો. અમૂલ્ય ઝવેરાતો તેજ્જૂરીમાં છુપાવીને રખાય છે. તમારે અમૂલ્ય થવું હોય તો અંતરમાં સમાઈ જાઓ. આત્માના જ્ઞાનરૂપી સૂર્યના કિરણોનો પ્રકાશ આપોઆપ જગતમાં સમાઈ જાય છે.

૧૦૬. એક પણ પળ મનને છૂટું ન રાખવું. નિવૃત્તિ મળતાં તુરત તેને પરમાત્માના ધ્યાનમાં ભેડી દેવું. એવી નિવૃત્તિ આલેતાં હોય, બેસતાં હોય, સૂતા હોય; પરંતુ તે વખતે વિકલ્પે ચડી આત્મભાન ભુલાવી દે તેમ મનને કુતર્કમાં ન જવા દેવું. આટલો ઉપયોગ રાખનાર અનંત આશ્રવથી બચી કર્મમળથી અલિપ્ત રહી શકે છે; નહિતર એ તરંગી ઘોડા જેવું મન ક્યાંનું

ક્યાંયે ફરતું ફરતું, કર્મરૂપ ચારો ચરતું ચરતું આત્માને અધોગતિમાં ધકેલી રહ્યું હશે.

૧૦૭. જે ઉદયમાં આવે તે કર્મ ભોગવતાં જવાં. શાંતિથી સહન કરતા રહેવાં. નવા કર્મ ન બંધાય તે માટે ઉપયોગ વધારતાં જવો. ચિત્તને વિકલ્પમાં જતું રોકતાં રહેવું. કર્માશ્રવ ઉપર ઉપયોગરૂપ ચોક્કીદારની ચોક્કી રાખવી અને સત્ કર્તવ્યશીલ થઈ આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો નિશ્ચય રાખવો. એકલું વાચન કે લેખન કરવાથી શું વળે ?

૧૦૮. તમારા આત્માને ઓળખો. ક્યાંથી આવ્યા છો તે વિચારો. ક્યાં જવું છે તે નક્કી કરો. વિવેકચક્ષુ ખોલો. ત્યાગવા યોગ્ય શું છે ? સમજવા યોગ્ય શું છે ? ગ્રહણ કરવા યોગ્ય શું છે ? તેમાં શું બાકી છે તે તપાસી પૂર્ણ થવા પુરુષાર્થ કરો અને આત્માને તારો.

૧૦૯. લૌકિક તો સૌ કોઈ છે. જો તમારે અલૌકિક થવું હોય તો સ્વપરનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી લૌકિક દષ્ટિ-પરદષ્ટિ ત્યાગી અલૌકિક આત્મદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવા અલૌકિક થયેલા એવા સત્પુરુષોના જીવનને અનુસરો.

૧૧૦. આપણામાં એવો નિર્મળ પ્રેમ હોય કે આપણી મુખમુદ્રાનાં દર્શનથી એક બાળક પણ ભય ન પામતાં હસે-આનંદ પામે. શુદ્ધ પ્રેમ એ તો જગતનું વશીકરણ છે. આત્મ-શુદ્ધિનું પ્રતિબિંબ પ્રેમમાં પડે છે.

૧૧૧. આત્મા અને કર્મ એ બે તત્વ જો બરાબર સમજાઈ જાય તો, અને પછી તે કર્મથી મુક્ત થવાના પ્રયાસો કરે તો, આશ્રવરૂપ પુન્ય-પાપને સંવરરૂપ સમભાવથી અટકાવી, પૂર્વ-કર્મની નિર્જરા કરી, કર્મબંધ ઢીલા કરી, કર્મમળને ખપાવી દઈ આત્મા મોક્ષનો અધિકારી થાય છે-શુદ્ધ આત્મપદ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે. પુરુષાર્થ કરે તો જ.

૧૧૨. તમારી સન્મુખ જે જે સંજોગો ઉપસ્થિત થાય તેમાં દોષરહિતપણે પ્રવર્તવું. અઢાર પાપસ્થાનકોને વશ ન થવાય તે રીતે ઉપયોગ રાખવો. આત્માનું અનંત જ્ઞાન, અનંત શાંતિ, તેની પવિત્રતા, તેની અનંત શક્તિ, અનંત આનંદ તેમાં અનંત શ્રદ્ધાથી આત્મભાવમાં સ્થિર રહેવું. આત્માથી પર એવા દરેક પુદ્ગલ દ્રવ્યોમાં મોહરહિતપણે, હર્ષશોકરહિતપણે સમભાવથી પ્રવર્તવું. સુખદુઃખમાં સમભાવ કેળવવો. દુષ્કર્મનો ઉદય થતો હોય તો તે અશુભ કર્મનું દેવું ભરપાઈ થાય છે એમ સમજી શોકરહિતપણે વેદવો. સત્કર્મનો ઉદય થયો હોય તો પુન્યરૂપ ખળનો ખાલી થાય છે તેથી હર્ષરહિત શોકરહિત થઈ સમભાવે ભોગવવું અને મનવચનકાયાના યોગની લગામ આત્મરાજના હાથમાં સોંપી નિર્લેપપણે કર્તવ્ય કરતા જવું; જેથી એક દિવસ એ રીતે જલકમલવત્ થતાં આત્મમુક્તિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે.

૧૧૩. સૂર્યોદય થતાંની સાથે જ એકદમ પ્રકાશતો નથી; પરંતુ જેમ જેમ દિવસ ચડતો જાય છે તેમ તેમ તે પ્રકાશ પાથરતો જાય છે. તેમ આત્માનો જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય સહેજમાં પ્રકાશિત થતો નથી; પરંતુ જ્ઞાનમાં ઊંચે ચડતો ચડતો જ્ઞાનાવરણીય કર્મો સ્વપુરુષાર્થ દૂર કરી આત્મ-પ્રકાશના અલૌકિક કિરણો આત્મપ્રદેશમાં પથરાય છે.

૧૧૪ અંદર સમાઈ જાઓ ! અંદર ધ્યાન કરો ! અંતર્મુખ દષ્ટિ કરો ! ત્યાં જ પ્રકાશ છે, બહાર શું શોધો છો ? બાહ્ય સાધનો માત્ર જેમ ચક્રમક ને ગજવેલ લાગે તો જ અગ્નિ પ્રગટે તેમ આત્માને એવા સાધનોનું નિમિત્ત મળે કે તુરંત જ તે પ્રકાશિત થવાનો. પછી એ સાધનો પણ પરિગ્રહ ગણાશે.

૧૧૫. આત્માથી પર એવા દરેક પુદ્ગલ

સાથે તમારે કાંઈ સંબંધ નથી. તેનો સંબંધ તોડીને આત્માને આત્માના ધ્યાનમાં જોડો એટલે અક્ષય એવું તમારું અનંત સુખ અને અનંત આનંદ પ્રાપ્ત થશે. પરિશ્રુ તો ચલ-વિચલ વસ્તુ છે, પણ આત્મરિદ્ધિ તો અવિચળ છે.

૧૧૬. સૂર્ય જેમ સારા જગતને ભેદભાવ રહિતપણે એકસરખો પ્રકાશ આપે છે તેમ તમે પણ રાગ દ્રેષરહિતપણે પ્રેમનો પ્રકાશ પાથરો !

૧૧૭. પ્રેમવૃક્ષની શીતલ છાંયડી પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આત્મભૂમિકાને દયાના વારિ સિંચન કરી ભીંજવો અને રાગદ્રેષરહિતપણે થઈ પ્રેમવૃક્ષનું બીજ વાવો. કમે કમે તે વિકસશે અને તેમાં શીતળ છાંયડો અનેક સંસારના આત્મસુસાદરોને પણ શાંતિ આપશે.

૧૧૮. મનની ક્રિયાને કળવી મુશ્કેલ છે. આપણે ગમે તે કામ કરીએ તેમાંથી એ છટકીને ક્યાંનું ક્યાં ફરતું હશે અને કર્મના ભારા બાંધી લાવીને આત્માની આડા ખડક્યાં કરતું હશે એને કાળમાં લાવવું એ જ પરમ દુષ્કર છે. તેને એકાગ્રતાથી અને ધ્યાનની સ્થિરતાથી વશ કરવા યોગ્ય છે.

૧૧૯. દુનિયા ક્યા માર્ગે જઈ રહી છે ? શું કરે છે ? કેમ આમ વર્તે છે ! કેમ કોઈ સન્માર્ગે ચાલતું નથી ? આદિ વિચારો કરવા પહેલાં-તેમનો ચિંતા કરવા પહેલાં તમે તમારી ખામીઓ દૂર કરી, જે સત્ય સમન્વયું હોય તે ગ્રહણ કરી આચરણમાં મૂકી પછી પરપીડામાં પડો.

૧૨૦. દુનિયાને દેખાડવા, વાહવાહ કહેવરાવવા કે આત્મપ્રશંસા કરવાનો પ્રયત્ન કરી શા માટે સમય અને શક્તિનો દુર્વ્યય કરવો જોઈએ ? એટલો સમય પરમાર્થ-કર્તવ્યમાં કે આત્મચિંતનમાં ગાળવામાં આવે તો અનંત કર્મની નિર્જરા થાય.

૧૨૧. તમે સમજો છો તે હું નથી સમજ્યો અને હું સમજ્યો છું તે તમે નથી સમજ્યા. કારણ કે બંને છદ્મસ્થ છીએ. અજ્ઞાનતાથી પામર છીએ. કેવળ વીતરાગ જ સર્વજ્ઞ છે એ વીતરાગનાં માર્ગનું રહસ્ય સમજી એ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાનું જ લક્ષ રાખશો તો એ પદ પ્રાપ્ત થતાં મારો ને તમારો બંનેનો ભ્રમ આપમેળે જ દૂર થશે. મારું સાચું કે તમારું સાચું એવો વિતંડાવાદ જ્ઞાનપ્રકાશ થતાં ઊભો નહિ જ રહે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પુરુષાર્થ અહંભાવ રહિતપણે કરવો કર્તવ્ય છે.

૧૨૨. અગાધ તત્ત્વજ્ઞાનનો જોજો ઉપાડવા એકદમ સમર્થ ન હોઈએ તો જે જે તત્ત્વ સમજાતું બન્ય તેને આત્મચિંતન દ્વારા ચાવી ચાવીને તેનો રસ આત્મ હોજરીમાં પચાવતા બજો અને તે દ્વારા અનંત આત્મશક્તિ પ્રાપ્ત કરી એ અગાધ તત્ત્વજ્ઞાનના સ્વામી થાઓ. કેવળ સમજ્યે શું દી વળે ? થોડું થોડું પણ ચારિત્રમાં મુકાતું બન્ય તો તે જ્ઞાન સ્થિરતાને પ્રાપ્ત કરે. જેમ કળશી બાજરો એક સાથે દળવો પડશે એવા ભયમાં ડોશીનું મૃત્યુ થયું તેમ એકદમ ઉતાવળા થશો તો થાકી જશો, પણ જેમ માણું માણું દળતાં કળશી તો શું પણ સેંકડો કળશી દળી નખાય છે તેમ ધીરજથી સાંભળી બધું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

૧૨૩. મન, વચન, કાયા દ્વારા કોઈ પણ જાતની અદાર પાપસ્થાનકવાળી પ્રવૃત્તિ દિવસ-રાત્રિનાં સમયમાં ન થાય તેનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ રાખવો તેનું નામજ સંયમ. એવી ઇચ્છાઓને વશ ન થવું તેનું નામ જ તપ.

(ચાલુ)

.....વર્તમાન સમાચાર.....

પંખખના વર્તમાન

આચાર્યવર્ચ શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ આદિ પટ્ટીથી વિહાર કરી પોષ વદિ છઠ્ઠે દિવસે કસૂર પધાર્યા. શ્રી સંઘે ભાવભીતું સ્વાગત કર્યું. અત્રે પણ ત્રણ દિવસની સ્થિરતા કરી, વિહાર કરી ગંડા-સિંગવાળા થઇ ફિરોજપુર શહેર પધાર્યા. ફિરોજપુરથી વિહાર કરી છોટાભુરા, ઝોંક, ગુરુ હરસાહેબ ઝાડીવાલા, જલાલાવાદ, ચક્રભાવડ, લલીયાણી થઇ પો. વ. ત્રીજે ફાજિલકામાં ધામધૂમથી પ્રવેશ કર્યો.

ફાજિલકા શ્રી સંઘના આમંત્રણને માન આપી પંખખના સેંકડો ભાઈઓ અને ભઈંડા-કોટકપુરા-ડાવાલી, આબોર આદિ આસપાસની મંડિયોમાં વસતા ગુજરાતી કાઠિયાવાડી ભાઈઓ અને બિકાનેર-સુરતગઢ, ગંગાનગર, વીલીબંગા, બડોપલ આદિ મારવાડના બંધુઓએ પણ સારી સંખ્યામાં પધારી પ્રવેશ મહોત્સવમાં ભાગ લીધો હતા.

આચાર્યશ્રીજી જલૂસ સાથે બગ્ગેરોમાં થઇ અને બન્ને દહેરાસરોના દર્શન કરી શેઠ કાલુરામજી કાંક-રિયાના નૌરામાં પધાર્યા અને દેશના આપી. રાતના ભાષણો અને બજનો થયા હતા.

પોષ વદિ ચોથના દિવસે વ્યાખ્યાન ફરમાવતાં શ્રી આત્માનંદ જૈન કોલેજ-અંબાલાની સહાયતા માટે આચાર્યશ્રીજીએ ધંસારો કરતાં તે જ વખતે ટપોટપ નામો નોંધાવતાં સાગણ હજાર રૂપિયા નોંધાઇ ગયા હતા. યાને સો સો રૂપિયાવાળા ૬૬ લાઇફ મેમ્બર થયા. આજે પણ રાતના ભાષણો અને બજનો થયા હતા.

પોષ વ. પાંચમના દિવસે નવા તૈયાર થયેલ દેહરા-સરની પ્રતિષ્ઠા માટે ઉપદેશ આપતાં ગુજરાતવાલાનિવાસી

લાલા માણેકચંદજી છોટાલાલજી જૈન દુગડ અને પ્રાગંધ્રા (મુ'બધ)નિવાસી શેઠ પુરુષોત્તમ સુરચંદ (એમની દુકાન આબોરમંડીમાં પણ છે) તથા બિકાનેરવાળાઓના તરફથી એમ જુદા જુદા ત્રણ દિવસના ત્રણ સાધર્મિ વાત્સલ્યો નોંધાયાં.

રોડવંશીય ક્ષત્રી લાલા લખુરામજીએ સભા વચ્ચે આચાર્યશ્રીજી પાસે વાસક્ષેપ લઇ જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

આચાર્યશ્રીજી પોષ વ. નોમને દિવસે વિહાર કરી અગિયારસે આબોરમંડી પધાર્યા. અત્રે પ્રાગંધ્રા-નિવાસી શેઠ પુરુષોત્તમ સુરચંદની અને પાટણનિવાસી શેઠ કીલાચંદ દેવચંદની દુકાનો છે, એ દુકાનો પર રહેતાં શેઠ જગજીવનદાસ તથા કચ્છી ભાઈઓએ આચાર્યશ્રીજીનું ભાવભીતું સ્વાગત કર્યું. આસપાસની મંડિયોમાં વસતા શેઠ કેશવલાલભાઈ, ચતુર્ભુજભાઈ, સુખલાલભાઈ આદિ ગુજરાતી, કાઠિયાવાડી ભાઈઓ સારી સંખ્યામાં પધારી સ્વાગતની શોભાને વધારી હતી.

પો. વ. તેરસે મેરુતચોદશી હોવાથી ડાવાલી મંડીથી પ્રભુપ્રતિમા લાવી ઠાઠમાઠથી પૂજા ભણાવવામાં આવી અને પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી. આચાર્યશ્રીને અત્રેના ભાઈઓનો વિશેષ સ્થિરતા કરવા આગ્રહ છે પરંતુ બિકાનેર પધારવાના હોવાથી થોડા દિવસ રોકાઈ બિકાનેર તરફ વિહાર લંબાવશે.

શેઠ પુરુષોત્તમદાસ સુરચંદ ન્યાયાંબોનિધિ જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિજયનંદસૂરીશ્વર(આત્મારામ)જી મહારાજની સ્વર્ગવાસ અર્ધ શતાબ્દિ નિમિત્તે તેઓ-શ્રીના સાહિત્યપ્રકાશન માટે રૂપિયા પાંત્રીસો આપવાનું જાહેર કર્યું છે.